Perustuslakivaliokunnalle 19.5.2018 klo 9:00

Lausunto Hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi saamen kielilain muuttamisesta (HE 44/2017 vp)

Kiitän mahdollisuudesta saada lausua perustuslakivaliokunnalle saamen kielilain muuttamiseen liittyvistä kysymyksistä. Lainvalmistelutyössä saamelaisten oikeuksia tulee tarkastella kokonaisuutena, jossa kielelliset ja kulttuuriset, kuten kulttuuripohjaiset elinkeinolliset oikeudet kytkeytyvät toisiinsa monikerroksisin tavoin. Saamelaisten oikeuksien ja saamelaisten aseman perustuslain tarkoittamana alkuperäiskansana toteutumiseksi sen tosiasiallisessa merkityksessä tarvitaan lainsäädännöllisiä ja täytäntöönpanollisia toimia sekä perinteisten elinkeinojen että kielen säilymisen turvaamiseksi. Saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus, metsästys ja käsityöt ylläpitävät ja siirtävät kulttuuria seuraaville sukupolville. Tutkiessamme viime vuonna Käsivarren alueen saamelaisten poronhoitajien perinnetietoa, kielen merkitys ja sen katoamisen uhka nousi yhdeksi keskeiseksi kysymykseksi poronhoidon säilymiselle saamelaiskulttuurin mukaisena. Käsivarressa poroja hoidetaan yhä kyläkunnittain eli siidoittain, vaikka virallisena järjestelmänä toimiikin paliskunta. Kieli ja poronhoitoon liittyvä sanasto koetaan keskeiseksi osaksi kulttuuria ja elämäntapaa.[1]

Saamen kieli on saamelaisten kielellisen ja kulttuurisen itsehallinnon ydin. Kaikki pohjoismaiset Saamelaiskäräjät korostavat kieltä saamelaisuuden keskeisimpänä nimittäjänä. Myös voimassa olevaan saamen kielilakiin liittyvässä hallituksen esityksessä todetaan, että saamelaisuus on perinteisesti määräytynyt kielelliseltä pohjalta (HE 46/2003). Ruotsin ja Norjan saamelaismääritelmät nojautuvat yksinomaan kieleen (kolmannessa tai neljännessä polvessa), joka oli myös Saamelaiskäräjien edeltäjän, Saamelaisvaltuuskunnan ainoa saamelaisuuden kriteeri. Niin ikään Korkein hallinto-oikeus on saamelaismääritelmäkysymyksien ratkaisuissa katsonut kielen olevan elinkeinoja tärkeämpi saamelaisuuden nimittäjä.[2]

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Saamea puhuu alle puolet saamelaisista. Pohjoissaamea puhuu 70–80 % sekä inarinsaamea ja koltansaamea kumpaakin alle 15 % saamenkielisistä saamelaisista. Saamen kielellä tarkoitetaan saamen kielilain mukaan kaikkia Suomessa puhuttavia saamen kieliä.[3] Kaikki Suomessa puhuttavat saamen kielet ovat uhanalaisia, erityisesti pienemmät inarin- ja koltansaame.[4]

Käsillä olevassa hallituksen esityksessä (HE 44/2017) ehdotetaan, että lain 3 §:stä poistettaisiin viittaus saamelaiskäräjistä annetun lain mukaiseen saamelaismääritelmään, joka on sidoksissa Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon merkitsemiseen. Saamelaiskäräjistä annetun lain 23 b §:n mukaan vaaliluetteloa ja siihen sisältyviä tietoja ei saa käyttää muuhun tarkoitukseen kuin Saamelaiskäräjien vaalien toimittamiseen. Siten viranomaisella ei ole käytännön soveltamistilanteessa mahdollisuutta tarkistaa henkilön kuulumista vaaliluetteloon. Vaaliluettelo onkin tarkoitettu vain luetteloksi vaalien äänioikeutetuista.[5] Ehdotus määritelmän poistamisesta on perusteltu, vaikka on todettava, ettei se ole käytännön soveltamistilanteessa aiheuttanut ongelmia. Norjassa ja Ruotsissa vastaavia vaaliluetteloja ei nähdä saamelaisuuden määritelmänä. Suuri osa näiden valtioiden saamelaisista ei ole hakeutunut vaaliluetteloon.[6] Pohjoismaisessa saamelaissopimuksessa on esitetty Norjan mallin mukaista kieliperusteista ”saamelaismääritelmää”, jossa ei kuitenkaan määriteltäisi etnistä saamelaisuutta, vaan rajattaisiin se, kuka saa äänestää Saamelaiskäräjien vaaleissa. Suomessa olisi tarkoitus edelleen turvata luetteloon hakeutuvien oikeus hakea asiassa muutosta Korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Saamelaismääritelmän poistaminen saamen kielilaista olisi omiaan tukemaan yhteispohjoismaista saamelaismääritelmää, mikäli Pohjoismainen saamelaissopimus ratifioidaan. Riippumatta saamelaissopimuksen ratifioinnista,

[1] Kts. Olsén, L., Harkoma, A., Heinämäki, L., Heiskanen, H., Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa, Juridica Lapponica 41, Lapin yliopisto 2017.
[2] Kts., Heinämäki, L., Saamelaismääritelmä kansainvälisen oikeuden ja KHO:n tapausten valossa, teoksessa Heinämäki, Allard, Kirchner, Xanthaki, Valkonen, Mörkenstam sekä Bankes, Ruru, Gilbert, Selle, Simpson, Olsén: Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja, tammikuu, 4/2017: 93-141. Raportti löytyy osoitteesta: http://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=16601.
[3] Saamelaiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, 4.
[4] Ibid, 5.
[5] HE 44/2017 vp.
[6] Kts, Allard, C., Norjaa ja Ruotsia koskevat em. tutkimuksen osiot: 311-360, sisältäen suomenkieliset tiivistelmät.

saamelaismääritelmä ei näyttäisi kielilaissa olevan tarpeellinen. Myös perustuslakivaliokunta on katsonut mietinnössään (12/2014 vp) että oikeutta asioida saamen kielellä viranomaisissa ei tule liittää saamelaiskäräjien saamelaismääritelmään.

On kuitenkin perusteltua, ettei saamelaista korvata ”saamenkielisellä”. Saamen kielilain 1 §:n tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Säännös turvaa saamelaisten aseman alkuperäiskansana siihen liittyvine kansainvälisistä sopimuksista ilmenevine oikeuksineen (PeVM 12/2014 vp). Saamelaisten alkuperäiskansa-asemaa on tuotu hyvin esille käsillä olevassa hallituksen esityksessä.

Saamelaisten kielellisten oikeuksien turvaamisessa on otettava huomioon, että vaikka kielelliset oikeudet yleensä ottaen ovat yksilöiden oikeuksia, saamelaisten perustuslaillinen oikeus kieleen ja kulttuuriin on ensisijaisesti kollektiivinen perusoikeus[7], joka on turvattava sekä ryhmälle että yksilöille. Perustuslain 17.3 §:n mukaan saamelaisilla on nimenomaan alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslain 121.4 §:n mukaan saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Saamelaisten kielioikeuksien kohdalla kysymys ei siten ole pelkästään saamelaisten yksilöiden kielellisistä oikeuksista vaan koko saamelaiskulttuurin elinkelpoisuuden varmistamisesta. Edellä mainitusta syystä on perusteltua ja ensiarvoisen tärkeää, että hallituksen esityksessä käytetään termiä ”saamelainen” ”saamenkielisen” sijaan. Kysymys ei ole vain vähemmistön jäsenten oikeudesta kieleen vaan saamelaisen alkuperäiskansan oikeudesta kulttuuri-itsehallintoon ja itsemääräämisoikeuteen. Perus- ja ihmisoikeusmyönteisessä ajattelussa on saamelaisten kohdalla huomioitava sekä yksilöllinen että kollektiivinen ulottuvuus.

Tämän lisäksi käsillä olevaan hallituksen esitykseen sisältyy tärkeä perustelu ”saamenkielisen” termin ongelmallisuudesta. Kuten esityksessä todetaan, väestötietojärjestelmään on mahdollista merkitä vain yksi äidinkieli, ja tästä syystä saamenkielisiksi rekisteröityneitä henkilöitä on saamelaiskäräjien arvion mukaan vähemmän kuin jotakin saamen kieltä puhuvia saamelaisia. Jokainen voi vapaasti valita oman kielensä, eikä merkinnällä väestörekisteriin ole suoria oikeusvaikutuksia. Lisäksi esityksen mukaan käsite ”saamenkielinen” on hyvin tulkinnanvarainen. Näin ollen määritelmää ei tulisi kytkeä myöskään väestörekisteriin tehtyyn äidinkielimerkintään, koska tämä voi rajoittaa kielellisten oikeuksien toteutumista käytännössä.[8] Tämäkin seikka puoltaa termin ”saamelainen” käyttämistä, vaikka sitä ei enää uudessa laissa määriteltäisikään. Kysymyksen ollessa oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa voidaan olettaa, että vain henkilö, jonka äidinkieli on tosiasiallisesti joku kolmesta saamenkielestä, vetoaa omaan saamelaisuuteensa kielipalvelujen saamiseksi.

Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto toteutetaan pääasiassa saamelaiskäräjälain säännösten pohjalta. Saamelaiskäräjät toteuttavat sekä perustuslaillista että kansainvälisoikeudellista alkuperäiskansan itsemääräämisoikeutta. Tästä syystä Saamelaiskäräjien rooli ja näkemykset ovat avainasemassa myös kyseisessä kielilain uudistuksessa. Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaista neuvotteluvelvoitetta on tulkittava pitäen silmällä kansainvälisen oikeuden nopea kehitys mm. FPIC- (vapaa ennakkosuostumus) periaatteen soveltamisesta.[9] Kyseisen saamen kielilain uudistamisen yhteydessä on järjestetty kaksi 9 §:n mukaista neuvottelutilaisuutta sekä useampi epävirallinen keskustelu. Saamelaiskäräjät on esittänyt, että myös lopullisesta hallituksen esityksestä järjestettäisiin 9 §:n mukainen neuvottelu.[10] Saamelaiskäräjien näkemyksiä ja toivomuksia on huomioitu lainvalmistelussa ja ne heijastuvat yleisesti katsoen hyvin käsillä olevassa hallituksen esityksessä (44/2017 vp).

Keskeisin huomioni käsillä olevaan hallituksen esitykseen ei liity niinkään yksittäisiin lain pykäliin, jotka näyttäisivät ainakin pääosin vastaavan lain tarkoitusta, vaan perustavanlaatuiseen kysymykseen siitä, miten

[7] Kts. Niemivuo, M., Saamelaiset ja perusoikeudet, teoksessa K. Kokko (toim.), Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Sarja B no 30, Rovaniemi (2010), 100.
[8] HE 44/2017 vp.
[9] Kts. Heinämäki, L. & Kirchner, S., Assessment on recent developments regarding indigenous peoples' legal status and rights in international law: with special focus on free, prior and informed consent, teoksessa Heinämäki et al (2017): 224-282.
[10] Saamelaiskäräjien lausunto oikeusministeriölle 30.3.2017 Dnro 184 /D.a.2/2017.

saamelaisten kohdalla tosiasiallisesti turvataan saamelaisten perustuslaissa, kansainvälisessä oikeudessa sekä kielilaissa taatut kielelliset oikeudet perustuslain 6 §:n tarkoittamassa mielessä ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota (kuten kielilain tavoite on). Vaikka edellä mainittu on ollut jo voimassa olevan saamen kielilain tavoite, se on oikeusministeriön Oulun yliopiston Giellagas-instituutin kanssa tekemän tutkimuksen mukaan toteutunut huonosti. Vaikka syinä ovat sekä viranomaisten että myös saamelaisten puutteelliset tiedot kielilain soveltamisesta, pääasiallisena ja perustavanlaatuisena syynä on taloudellisten resurssien riittämättömyys. Tämän lisäksi saamen kielilain tehokasta täytäntöönpanoa estää myös ulkopuolisenkin helposti havaittavissa oleva asenneilmapiiri, jossa saamenkielisen tulkkauksen järjestämisen vaatiminen saatetaan toisinaan kokea saamelaisten puolelta turhaksi vaatimukseksi, koska osaavathan saamelaiset myös suomea. Viranomaisten tieto-taitoa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamiseksi olisi ensiarvoisen tärkeä tukea taloudellisin ja koulutuksellisin resurssein. Perustuslakivaliokunnan olisi tärkeää omassa kannanotossaan painottaa tämänhetkisten resurssien riittämättömyyttä sekä viranomaisten kouluttamista saamelaisten oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.

Kyseinen hallituksen esitys eduskunnalle laiksi saamen kielilain muuttamisesta liittyy pääasiassa maakunta- sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevaan uudistukseen siten, ettei saamelaisille voimassaolevan lainsäädännön mukaan kuuluvia kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia ja kulttuuri-itsehallinnon edellytyksiä heikennetä uudistuksen johdosta. Jo aiemmassa kunta- ja palvelurakenneuudistusta koskevassa lausunnossaan perustuslakivaliokunta ottikin asianmukaisesti kantaa siihen, etteivät kuntajaon mahdolliset muutokset saa heikentää saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia taikka kulttuuri-itsehallinnon edellytyksiä (PeVL 37/2006 vp).

Kaikkia saamelaisten oikeuksiin liittyvää lainsäädäntöä valmisteltaessa onkin otettava huomioon, että perusoikeuksien yleinen heikentämiskielto kieltää perustuslaissa ja ihmisoikeusvelvoitteissa jo saavutetun tason heikentämisen.[11] Suomea sitovat ihmisoikeusvelvoitteet asettavat vähimmäissuojatason niihin liittyville kotimaisille perusoikeusvelvoitteille.[12] Perustuslain ja sitä alemman lainsäädännön lisäksi on siis huomioitava jatkuvaluonteisesti kehittyvä kansainvälinen oikeus. Kuten kyseessä olevassa Hallituksen esityksessä (HE 44/2017 vp) todetaan, saamelaisten kielellisten oikeuksien kannalta keskeisiä ihmisoikeussopimuksia ovat YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus), YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän vastainen yleissopimus, Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sivistyksellisiä ja sosiaalisia oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS-sopimus), Euroopan neuvoston kieliperuskirja ja Euroopan neuvoston kansallisia vähemmistöjä koskeva puiteyleissopimus. Sopimuksia valvovat toimielimet ovat ottaneet aktiivisesti kantaa Suomen saamelaisten kielellisiin oikeuksiin. Esimerkiksi TSS-sopimusta valvova komitea, ottaessaan kantaa kansalliseen saamen kielen elvytysohjelmaan[13], kehottaa Suomea tehostamaan TSS-sopimuksen toimeenpanoa mm. varmistamalla saamen kielen elvytysohjelman tehokkaan toimeenpanon turvaamalla ohjelman toimenpanolle riittävät resurssit sekä lisäämään opettajien määrää. Komitea niin ikään kehottaa Suomea varmistamaan opetuksen saatavuuden saamen kielillä saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella, jotta voidaan ylläpitää ja edistää saamelaisten kulttuuria.[14] Myös Euroopan neuvoston ministerikomitea on suositellut Suomen viranomaisia vahvistamaan saamenkielistä koulutusta kehittämällä järjestelmällisesti politiikan ja pitkän aikavälin rahoitussuunnitelmaa. Komitea on myös suositellut lisätoimenpiteitä varmistaakseen saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden.[15] Suositukset, jotka liittyvät saamen kieliseen opetukseen, eivät sinällään kuulu kyseisen saamen kielilain piiriin, vaan siitä säädetään erikseen perusopetuslaissa.[16] Kuitenkin, lainvalmistelussa on ensiarvoisen tärkeää nähdä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen kokonaisuutena. Mikäli kyseessä olevan lakiesityksen mukaista oikeutta käyttää saamen kieltä viranomaisten

[11] Kts. esim. Rautiainen, P., ”Perusoikeuksien heikennyskielto”, Oikeus 2013 (42); 3: 261–283, 263.
[12] Ibid., 167-168.
[13] Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen toimenpiteistä saamen kielen elvyttämiseksi 3.7.2014.
[14] E/C.12/FIN/CO/6, Para 29.
[15] Recommendation RecChL(2012)2 of the Committee of Ministers on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Finland (Adopted by the Committee of Ministers on 14 March 2012 at the 1137th meeting of the Ministers' Deputies), Paras 1, 3.
[16] Perusopetuslaki 1998/628, 10 §.

kanssa asioidessa ei tueta riittävillä oikeudellisilla ja taloudellisilla toimenpiteillä, sillä on merkittäviä välillisiä vaikutuksia kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen myös esimerkiksi varhaiskasvatuksessa[17] ja perusopetuksessa, mikä taas kytkeytyy koko saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon perustaan.

Saamelaisilla on kulttuuri-itsehallinto saamelaisten kotiseutualueella. Tätä heijastaa hallituksen esityksessä korostettu kielilain periaate, että saamelaisilla olisi laajempi oikeus asioida saamen kielellä nimenomaan saamelaisten kotiseutualueella, vaikka laissa asetetaan velvollisuuksia viranomaisille myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Hallituksen esityksessä todetaan, että kotiseutualue on keskeinen saamen kielen käyttöalue, ja tämä lähtökohta säilyy jatkossakin.[18] Kulttuurisen itsehallinnon näkökulmasta on perusteltua asettaa viranomaisille vahvempia velvoitteita saamelaisten kotiseutualueella kuin sen ulkopuolella.

Saamelaiskäräjät on kuitenkin esittänyt, että saamen kielilain uudistamisen yhteydessä otetaan käsiteltäväksi saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvat saamelaiset ja heidän kielellisten perusoikeuksiensa toteutuminen.[19] Perusteluna sille on, että saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuu noin 65 % saamelaisista ja peräti 3/4 on alle 10-vuotiaita lapsia. Muuttoliike saamelaisten kotiseutualueelta kaupunkeihin ja muihin kasvukeskuksiin lisääntyy vuosi vuodelta. Nämä saamelaiset eivät saa omakielisiä palveluja.[20] Saamelaiskäräjien lausunnossa korostetaan, että palvelujen saaminen omalla kielellä ja oman kielen osaaminen vahvistavat saamelaisten lasten ja nuorten identiteettiä. Siinä tuodaan myös esille, että saamen kielen arvo ja merkitys korostuvat entisestään kaupungeissa ja alueilla, joissa ei ole saamelaista sukuyhteisöä tai kosketusta sukujen maihin ja luonnonkäyttöön.[21] Saamelaiskäräjien esille nostama seikka on perustuslain näkökulmasta erittäin keskeinen. Perustuslain 17.3 §:n lisäksi se liittyy keskeisesti myös 6 §:n mukaiseen yhdenvertaisuuteen kaikkien saamelaisten osalta. Valtiovallan toimesta olisi syytä käynnistää selvitys tai perustaa työryhmä pohtimaan, kuinka turvata saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen alkuperäiskansana myös saamelaisalueen ulkopuolella. Perustuslakivaliokunnan olisi hyvä kannanotossaan ottaa esille saamelaisten kielellisten perusoikeuksien toteuttamispyrkimys myös saamelaisalueen ulkopuolella.

Saamelaiskäräjät on esittänyt myös saamelaisyhdistysten eli vapaaehtoissektorin tukemismuotoa, jotta näillä olisi mahdollisuus toteuttaa kielilakia vapaaehtoisesti. Saamelaiskäräjät on ehdottanut saamelaisyhdistysten ottamista saamen kielilain 31 §:n (valtion taloudellinen vastuu) piiriin siten, että saamelaisyhdistykset voisivat hakea oikeusministeriöltä avustusta saamen kielilain toteuttamisesta aiheutuneisiin kuluihin.[22] Vaikka kysymys ei olekaan viranomaisesta, tämä ehdotus näyttäisi sinänsä perustellulta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kielellisten oikeuksien tukemiseksi. Ehdotusta ei ole sisällytetty hallituksen esitykseen. Vapaaehtoissektorilla voisi kuitenkin olla tärkeä merkitys kielioikeuksien edistämisessä ja sen aktiivista roolia tulisi tukea.

Käsillä olevan hallituksen esityksen yhteiskunnallisten vaikutusten osiossa on tuotu esille, kuinka saamelaisten kielellisten oikeuksien käytännön toteutumiseen vaikuttaa saamenkielisen henkilöstön saatavuus, henkilöstösuunnittelu sekä tulkki- ja käännöspalveluiden saatavuus. Oikeuksien toteuttamiseksi viranomaisten tulisi jo voimassa olevan lain soveltamisen vuoksi kiinnittää huomiota henkilöstön kielitaitoon sekä henkilöstösuunnitteluun. Saamen kielten kääntäjiä ja tulkkeja tulisi kouluttaa riittävästi. Jo tällä hetkellä viranomaisilla on toisinaan vaikeuksia saada saamen kielten käännöksiä, koska päteviä kääntäjiä ei ole riittävästi. Hallituksen esityksen mukaan tämä tulee ottaa huomioon asioiden käsittelyssä siten, että tarvittaviin saamen kielen käännöksiin varataan riittävästi aikaa.[23] Huomio on erittäin keskeinen. Esitykseen olisi syytä lisätä, että voimassa olevan kielilain esitöiden (HE 46/2003) mukaan tarkoituksena on ollut, että tulkkaus ja kääntäminen jäisivät toissijaisiksi keinoiksi asiakkaan ja viranomaisen välisissä yhteyksissä. Pääsääntönä olisi asian käsittely

[17] Varhaiskasvatuslain (36/1973) 11 § (875/1981) mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä.
[18] HE 44/2017 vp.
[19] Saamelaiskäräjien lausunto oikeusministeriölle 30.3.2017 Dnro 184 /D.a.2/2017.
[20] Ibid.
[21] Ibid.
[22] Ibid.
[23] HE 44/2017 vp.

saamen kielellä ilman tulkkausta aina kun mahdollista.[24] Kyseisellä lain uudistuksella ei ole tarkoitus lisätä viranomaisten velvoitteita. Saamelaiskäräjät on kuitenkin ehdottanut kielilain 12 §:n muuttamista siten, että se painottaisi ”oikeutta saada palveluja saamenkielellä” sen varmistamiseksi, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa tulkkaus jäisi toissijaiseksi käyttömuodoksi ja suora saamenkielellä tapahtuva asiointi korostuisi.[25] Tätä ehdotusta olisi syytä pohtia saamen kielilain tarkoituksen ja kielellisten oikeuksien täysimittaiseksi toteutumiseksi.

Tällä hetkellä tulkkaus on pikemminkin sääntö kuin poikkeus ja senkin saatavuudessa ja oikea-aikaisuudessa on haasteita, erityisesti inarin- ja koltansaamen osalta. Erityisesti sosiaalipuolella tulkkien käyttö saattaa hankaloittaa ja viivästyttää asiointia kohtuuttomasti. Tulkkauksen toissijaisuuden tulisi pysyä tavoitteena myös uudessa saamen kielilaissa. On selvää, että viranomaisten saamenkielentaito ja suora kommunikaatio pitää yllä saamenkielen asemaa ja kannustaa käyttämään omaa äidinkieltään huomattavasti paremmin kuin tulkkien käyttäminen. Erityisen tärkeää perustuslakivaliokunnan olisi kiinnittää huomiota yhdenvertaisuusvaltuutetun sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan huoleen siitä, että hallituksen esityksessä tulisi huomioiduksi saamelaisten erityisryhmien kuten vammaisten erityinen tulkkaus- ja muun vastaavan avun tarve ja sen järjestäminen, jotta myös heidän kielelliset oikeutensa toteutuvat yhdenvertaisesti ja YK:n vammaisten ihmisten oikeuksien yleissopimuksen mukaisesti[26], ja moniperustaisen syrjinnän rakenteita purettaisiin.

Tulkkauksen lisäksi haasteena on myös viranomaisten tiedottamisvelvollisuuden puutteellinen suorittaminen. Vaikka sähköinen tiedottaminen kuuluukin kiistatta saamen kielilain 8 §:n piiriin, tätä ei viranomaisten taholta välttämättä aina ymmärretä tai oteta huomioon. Yhä enemmän sähköisessä muodossa tapahtuva tiedottaminen tehdään pääosin pohjoissaamen kielellä, mikä asettaa inarin- ja koltansaamenkieliset eriarvoiseen asemaan. Tähänkin asiaan olisi tärkeä kiinnittää huomiota viranomaisten muistuttamiseksi.

Niin saamen kielilain kuin muidenkin saamelaisten oikeuksien kohdalla pääasiallisena ongelmana on oikeuksien tosiasiallinen toimeenpano. Elinkeinollisten oikeuksien kohdalla vakavana puutteena on niiden riittämätön suojaaminen perustuslakia alemmassa lainsäädännössä. Kielioikeuksien kohdalla tilanne on lainsäädännön osalta parempi, mutta taloudellisten resurssien niukkuus sekä viranomaisten huono lain ja sen tarkoituksen tuntemus ovat keskeisimmät kysymykset, joihin perustuslakivaliokunnankin olisi hyvä ottaa kantaa asian korjaamiseksi ja saamelaisten perustuslaillisten kielellisten oikeuksien turvaamiseksi.

Kunnioittavasti,

Leena Heinämäki, OTT, yliopistotutkija.

Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti, Arktinen keskus, Lapin yliopisto.

[24] HE 46/2003, 4 luku 18 §.
[25] Saamelaiskäräjien lausunto oikeusministeriölle 30.3.2017 Dnro 184 /D.a.2/2017.
[26] Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle saamen kielilain muuttamisesta, lausunto OM 6/58/2016, 09.03.2017 VVTDno-2017-60.